

فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۵۰، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۹: ۵۵۱-۵۷۵
DOI: 10.22059/jplsq.2018.241907.1584

اعمال اصول بنیادین حقوق بین الملل بشردوستانه بر تسلیحات کاملاً خود کار به عنوان ابزار نوین جنگی

حسین شریفی طراز کوهی^{۱*}، محمدحسین صیادنژاد^۲

چکیده

حقوق بین الملل بشردوستانه شاخه‌ای از حقوق بین الملل عمومی است که به قاعده‌مندسازی رفتار متخصصان در مخاصمات مسلحانه می‌پردازد. بخش چشمگیری از قواعد حقوق بشردوستانه را قواعد حاکم بر کاربرد ابزارها و روش‌های جنگی تشکیل می‌دهند. وفق حقوق بین الملل بشردوستانه، حق دولت‌ها در انتخاب و به‌کارگیری ابزارها و روش‌های جنگی، نامحدود نیست. در سال‌های اخیر، ابزارها و روش‌های جنگی نوینی ظهور یافته‌اند که ویژگی‌های ذاتی یا روش به‌کارگیری آنها در جبهه‌های نبرد، نگرانی‌های بشردوستانه‌ای را موجب شده و قابلیت اعمال، و نه اعتبار حقوق بین الملل بشردوستانه را آزمون کرده‌اند. تولید و کاربرد این‌گونه سلاح‌ها، همچون تسلیحات کاملاً خودکار، هنوز به موجب هیچ معاهده‌ای، قانونمند نشده است. با فقدان قاعده‌ای خاص در خصوص تسلیحات نوین، اصول بنیادین حقوق بین الملل بشردوستانه بر این قبیل تسلیحات اعمال می‌شود.

کلیدواژگان

ابزارها و روش‌های نوین جنگی، اصول بنیادین، تسلیحات کاملاً خودکار، حقوق بین الملل بشردوستانه، خلع سلاح و کنترل تسلیحات.

---

۱. استادیار گروه حقوق دانشگاه امام حسین (ع)، تهران، ایران (نویسنده مسئول). Email: hsharifit@yahoo.com
۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد دیپلماسی و حقوق سازمان‌های بین‌المللی، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه، تهران، ایران. Email: Mh.s1368@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۶/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۴/۱۲

مقدمه

گذر زمان و ارتقای جایگاه فرد در حقوق بین‌الملل، افزایش توجه به شأن و کرامت انسان در جوامع بشری، مشاهده ویرانی‌های حاصل از جنگ‌ها و آثار سوء و غمبار آنها، و کشتار و قربانی شدن هزاران انسان بی‌گناه، بشر را به تدوین و توسعه قواعدی با هدف قاعده‌مندسازی رفتار متخاصمان در جنگ‌ها واداشته که امروزه تحت عنوان حقوق بین‌الملل بشردوستانه^۱ یا حقوق مخاصمات مسلحانه شناخته می‌شود. حقوق بشردوستانه دستخوش تحولات و دگرگونی‌های بسیاری در جهت توسعه و گسترش قواعد خود بوده است. حمایت از جان، شأن و منزلت افراد در مخاصمات مسلحانه، مهم‌ترین هدف حقوق بین‌الملل بشردوستانه مدرن است. در برابر حقوق بشردوستانه مدرن یا حقوق ژنو، حقوق بشردوستانه سنتی یا حقوق لاهه قرار می‌گیرد. اغلب هدف از حقوق بشردوستانه سنتی، محدودسازی جنگ، و هدف از حقوق مدرن، تأمین هرچه بیشتر شأن و کرامت و حقوق اساسی انسان، و تعقیب و مجازات جنایتکاران جنگی است (کنعانی، ۱۳۸۵: ۳). بر این اساس شأن و منزلت انسان در هر شرایطی، حتی جنگ، باید حفظ شود (کنعانی، ۱۳۸۵: ۱۹).

به‌طور کلی حقوق بشردوستانه، مجموعه‌ای از قواعد بین‌المللی، اعم از قراردادی یا عرفی و به‌طور مشخص ناظر بر رفتار قوای متخاصم در جنگ‌های مسلحانه بین‌المللی یا غیربین‌المللی است (کمیته ملی حقوق بشردوستانه، ۱۳۸۱: ۲). به تعبیری دیگر می‌توان حقوق بشردوستانه را سازوکاری برای برقراری توازن میان ملاحظات انسان‌دوستانه و مقتضیات نظامی در جنگ‌ها دانست. مقتضیات نظامی، متأثر از منافع و امنیت ملی دولت‌ها و ملاحظات انسان‌دوستانه، متأثر از حقوق بین‌الملل بشردوستانه‌اند. حقوق بشردوستانه با محدودسازی شدت رفتار متخاصمان، سعی در کاهش خشونت موجود در درگیری‌های مسلحانه دارد و تنها هدف مشروع جنگ را تضعیف نیروهای دشمن می‌داند (Saint Petersburg Declaration, 1868).

حقوق بین‌الملل بشردوستانه با وضع اصول بنیادین^۲ و کلی، کاربرد برخی تسلیحات و روش‌های جنگی را در مخاصمات مسلحانه منع می‌کند. اصول بنیادین و قواعد کلی حقوق بین‌الملل بشردوستانه با هدف کاهش رنج ناشی از جنگ، به حمایت از رزمندگان و غیرنظامیان می‌پردازند. حمایت از غیرنظامیان از طریق اصل تفکیک^۳، و حمایت از نظامیان به‌وسیله اصل منع ایراد درد و رنج بیش از حد و غیرضروری^۴ تحقق می‌پذیرد. متأسفانه با وجود منع کاربرد تسلیحات و روش‌های جنگی به موجب حقوق بشردوستانه،

1. International Humanitarian Law
2. Fundamental
3. Distinction
4. Superfluous and Unnecessary Suffering

این احتمال وجود دارد که این قبیل تسلیحات در مخاصمات مسلحانه استفاده شوند. منع تولید، تکثیر، اکتساب، ذخیره‌سازی و انتقال برخی تسلیحات خاص براساس معاهدات چندجانبه خلع سلاح و کنترل تسلیحات، به تسری قواعد حقوق بشردوستانه به زمان صلح منجر شده، منع کاربرد تسلیحات غیربشردوستانه در زمان جنگ را به منع اکتساب، تولید، تکثیر و ذخیره‌سازی آن در زمان صلح ارتقا می‌دهد، و به اجرای دقیق‌تر، بهتر و مطمئن‌تر حقوق بشردوستانه یاری می‌رساند. خلع سلاح و کنترل تسلیحات این اطمینان را ایجاد می‌کنند که در صورتی که دولت‌ها سلاحی را در اختیار نداشته باشند، قادر به استفاده از آن در مخاصمات مسلحانه نیز نخواهند بود.

از آنجا که سلاح نقش بسیار مهمی در مخاصمات مسلحانه ایفا می‌کند و ابزاری در جهت آسیب رساندن به افراد و اهداف نظامی دشمن به حساب می‌آید، بخش چشمگیری از قواعد حقوق بشردوستانه را قواعد حاکم بر به‌کارگیری تسلیحات و روش‌های جنگی تشکیل می‌دهند. از این رو «کنترل ابزار و روش‌های جنگی، یکی از مهم‌ترین مباحث حقوق بین‌الملل [بشردوستانه] است» (ساعد، ۱۳۸۷: ۷۷). از طرفی، حقوق بین‌الملل بشردوستانه با محدودیت‌هایی ذاتی مواجه است که به موجب آنها قادر به منع کامل و جامع تولید و به‌کارگیری تسلیحات غیربشردوستانه نخواهد بود، زیرا قواعد بشردوستانه صرفاً کاربرد برخی تسلیحات را در زمان جنگ منع می‌کنند. در اینجا دو محدودیت اساسی پیش روی حقوق بشردوستانه دیده می‌شود: اول) منع کاربرد؛ نه تولید، اکتساب، ذخیره‌سازی، و انتقال تسلیحات؛ و دوم) منع در زمان جنگ؛ نه در زمان صلح.

منع و کاهش تسلیحات، موضوع رژیم خلع سلاح و کنترل تسلیحات نیز است؛ بنابراین حقوق بشردوستانه و خلع سلاح و کنترل تسلیحات در مقوله سلاح، اهداف مشترکی دارند. هر دو شاخه از حقوق به‌نوعی بر دیگری تأثیر می‌گذارند و به نیل به اهداف یکدیگر یاری می‌رسانند، به طوری که امروزه ملاحظات و اصول بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه در بسیاری از معاهدات چندجانبه خلع سلاح و کنترل تسلیحات تجلی یافته‌اند. به این نحو که هر دو در صدد وضع قیدوبندهایی بر ابزار و روش‌های جنگی با هدف محدودسازی آنها هستند. این نقطه مشترک می‌تواند سرآغاز همکاری و ارتباط نزدیک میان این دو شاخه از حقوق بین‌الملل باشد، به خصوص اینکه امروزه معاهدات خلع سلاح و کنترل تسلیحات از شکل سنتی که در دوره جنگ سرد داشتند خارج شده، امنیت بشر و ملاحظات بشردوستانه را در دستور کار خود قرار داده و به اهداف موردنظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه نزدیک‌تر شده‌اند.

امروزه مفهوم خلع سلاح و کنترل تسلیحات بسیار بسط و گسترش یافته و هر نوع توافقنامه بین‌المللی‌ای که هدف از آن حفظ، محدودیت یا امحای دسته‌ای خاص از تسلیحات، جلوگیری از برخی فعالیت‌های نظامی خاص، قاعده‌مندسازی کاربرد نیروهای نظامی، منع نقل و انتقال

برخی از ارقام نظامی مهم، کاهش احتمال جنگ‌های تصادفی، محدودسازی یا منع کاربرد برخی تسلیحات خاص در جنگ، و اعتمادسازی میان دولت‌ها از طریق شفافیت بیشتر در زمینه‌های نظامی و در نتیجه ایجاد جو بین‌المللی‌ای را که به خلع سلاح منجر گردد، شامل می‌شود (23: Mathews and McCormak, 1999). به‌زعم نگارندگان، این تعریف گسترده از کنترل تسلیحات، حتی معاهدات بشردوستانه‌ای همچون اعلامیه سن پترزبورگ را که با اهداف بشردوستانه، اما با نتایج و پیامدهای خلع سلاح و کنترل تسلیحات منعقد شده‌اند نیز شامل می‌شود. بر این اساس حتی اصول بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه همچون اصل منع درد و رنج بی‌هوده و اصل تفکیک نیز که کاربرد برخی تسلیحات در جنگ‌ها را منع می‌کنند، نوعی قواعد کنترل تسلیحاتی به حساب می‌آیند.

از منظر حقوق بشردوستانه، کاربرد تسلیحاتی که با اهداف و اصول بنیادین این شاخه از حقوق مغایرت دارند، ممنوع است. خلع سلاح و کنترل تسلیحات نیز تولید، تکثیر، اکتساب و ذخیره‌سازی برخی از تسلیحات خاص را منع می‌کند. خلع سلاح و کنترل تسلیحات می‌توانند منع کاربرد سلاح‌های ممنوعه به موجب حقوق بشردوستانه در زمان جنگ را، به منع تولید و تکثیر و اکتساب آن در زمان صلح تسری دهند. برای مثال کنوانسیون منع تسلیحات بیولوژیک^۱، کنوانسیون منع سلاح‌های شیمیایی^۲، معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای^۳، کنوانسیون سلاح‌های متعارفی که آثار تفکیک‌ناپذیر داشته یا به ایراد درد و رنج غیرضروری منجر می‌شوند^۴، معاهده منع مین‌های ضدنفر^۵، و کنوانسیون منع سلاح‌های خوشه‌ای^۶ نمونه‌هایی از منع تولید و کاربرد ابزار و روش‌هایی هستند که با اصول بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه مغایرت دارند.

امروزه نه تنها از اهمیت حقوق جنگ و به موازات آن حقوق خلع سلاح و کنترل تسلیحات کاسته نشده، بلکه تحولات حاصل از پیشرفت فناوری و علوم زیستی، موجب تولید و کاربرد ابزارها^۷ و روش‌های^۸ جنگی نوینی شده است که بنیان زندگی بشر را تهدید کرده و لزوم وجود قواعد بشردوستانه را دوجندان ساخته است. ظهور سلاح‌ها و شیوه‌های نوین جنگی همچون

1. Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction, 10 April 1972
2. Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction, 3 September 1992
3. Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty, 10 September 1996
4. Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons which may be deemed to be Excessively Injurious or to have Indiscriminate Effects, 10 October 1980
5. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction, 18 September 1997
6. Convention on Cluster Munitions, 30 May 2008
7. Means
8. Methods

تسلیمات کاملاً خودکار یا خودمختار^۱، با ویژگی‌ها و خصیصه‌های منحصر به فرد خود، توجه متخصصان و نهادهای حقوق بین‌الملل بشردوستانه و حامیان حقوق بشر^۲ را به خود جلب کرده و قابلیت اعمال - و نه اعتبار - حقوق مخاصمات مسلحانه را مورد آزمون قرار داده است (Nasu & McLaughlin, 2014: 1).

سلاح‌های کاملاً خودکار یا تمام اتوماتیک با یک بار برنامه‌ریزی اولیه، وارد جبهه‌های نبرد شده و بدون دخالت انسان با انتخاب و تعقیب مستقل اهداف خود به انجام عملیات نظامی می‌پردازند. این تسلیمات تنها نمونه کوچکی از تأثیر فناوری بر تغییر ابزار و روش‌های جنگی‌اند. فناوری‌های نوین نظامی همچون شمشیر دولبه‌ای هستند که کاربرد آنها در صنایع نظامی، تولید و به‌کارگیری تسلیماتی را موجب شده است که اگرچه ممکن است برای صاحبان آن، امنیت و سلطه نظامی به‌همراه داشته باشد، در عین حال تهدیدی علیه بشر و کرامت انسان خواهد بود؛ بنابراین لازم است تولید و استفاده از علوم و فناوری‌های نوین موضوع حقوق قرار گیرند و قاعده‌مند شوند.

هدف از نگارش این مقاله، بررسی اصول بنیادین و کلی حقوق بین‌الملل بشردوستانه و اعمال آن بر ابزارها و روش‌های نوین جنگی همچون تسلیمات کاملاً خودکار است. همان‌طور که اشاره شد، قواعد بشردوستانه به‌تنهایی برای قاعده‌مندسازی کاربرد تسلیمات نوین همچون سلاح‌های کاملاً خودکار کافی نیستند، لازم است جامعه بین‌المللی، این قبیل تسلیمات را در دستور کار خود قرار دهد و نسبت به قاعده‌مندسازی آنها در قالب معاهدات چندجانبه خلع سلاح و کنترل تسلیمات اقدام کند. با این حال، تا انعقاد چنین کنوانسیون‌ها یا معاهدات چندجانبه‌ای، اصول بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه بر این قبیل تسلیمات اعمال خواهند شد.

اصول بنیادین و کلی حقوق بین‌الملل بشردوستانه [ناظر بر ابزارها و روش‌های جنگی]

در حقوق بین‌الملل بشردوستانه «اصولی وجود دارند که فارغ از وضعیت خاص مخاصمه و فارغ از وضعیت طرف‌های متخاصم اعمال می‌شوند. این [اصول] همان اصول بنیادین حقوق بشردوستانه هستند که منزلتی بسان قواعد عرفی و ارگا اومنس یافته‌اند» (ساعد، ۱۳۸۷: ۹۸). با مطالعه و استناد به منابعی همچون کنوانسیون ۱۸۶۴ ژنو^۳، اعلامیه سن پترزبورگ، حقوق لاهه^۴، کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو^۱ و پروتکل‌های الحاقی سال ۱۹۷۷^۲ می‌توان بایدها و

1. Fully Autonomous Weapons

2. Human Rights

3. Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field, 22 August 1864

4. The Hague laws

نبایدهای حاکم بر مخاصمات مسلحانه به خصوص قواعد محدودکننده کاربرد تسلیحات را استخراج کرد. اصول بنیادین حقوق بشردوستانه اصولی اند که در مخاصمات مسلحانه به زمان و مکان خاصی محدود نمی شوند و در هر شرایطی از جنگ قابل اجرا هستند. چه تسلیحاتی که در گذشته وجود داشته و چه تسلیحاتی که در آینده مورد استفاده قرار گیرند، مشمول اصول بنیادین حقوق بشردوستانه شده و محدود خواهند شد (Additional protocol(I) to the Geneva Conventions, 1977: Art. 36).

با استناد به متون و اسناد تشکیل دهنده حقوق بین الملل بشردوستانه به ویژه کنوانسیون ۱۸۶۴ ژنو به عنوان اولین کنوانسیون بین المللی ناظر بر حمایت از زخمیان و بیماران جنگ زمینی و مقدم بر سایر اسناد حقوق بین الملل بشردوستانه، می توان به این جمع بندی رسید که دو اصل «حمایت»^۳ و «محدودیت»^۴، دو اصل بنیادینی هستند که به موازات سایر اصول کلی حقوق بین الملل بشردوستانه همچون اصل تفکیک، اصل منع درد و رنج بیهوده، اصل تناسب^۵، اصل احتیاط در حملات^۶ و ضرورت [نظامی]، از وصف بنیادین برخوردارند. «به تعبیر دیگر این دو اصل بنیادین، بستر ایجاد پارادایمی را فراهم آورده اند که از بطن آن حوزه موضوعی حقوق بشردوستانه بین المللی محمل پیدا کرده و بالمآل قواعد پایه ای همچون تفکیک، منع رنج بیهوده، و تناسب موضوعیت پیدا کرده اند»^۷ (دوسترهوف و همکاران، ۱۳۹۵: ۷). وفق این دو اصل، دولت ها در رفتار خود در مخاصمات مسلحانه و به کارگیری ابزارها و روش های جنگی، با محدودیت ها و ملاحظات بشردوستانه روبه رو بوده و همواره موظف به رعایت قواعد و اصول کلی حقوق بین الملل بشردوستانه اند.

۱. اصل حمایت [از قربانیان]

این اصل که پیشینه آن به تأسیس کمیته بین المللی صلیب سرخ^۸ در سال ۱۸۶۳ و سپس کنوانسیون بین المللی حمایت از زخمیان و بیماران جنگ زمینی در سال ۱۸۶۴ بازمی گردد و مقدم بر سایر اصول کلی حقوق بین الملل بشردوستانه است، مبنا و اساسی بود بر حمایت و محافظت از قربانیان و مآلاً فراهم کردن امکانات و تجهیزات پزشکی در جهت کاهش آلام

1. Geneva conventions 1949

2. Additional protocols 1977 to Geneva 1949 conventions

3. Protection

4. Limitaton

5. Principle of Proportionality

6. Precautions in attacks

۷. برای مطالعه بیشتر در خصوص متدولوژی نگارندگان در خصوص اصول بنیادین و اساسی حقوق بین الملل بشردوستانه، به مقدمه منبع زیر مراجعه کنید: ایزابل دوسترهوف و همکاران، ۱۳۹۵: ۷ و ۸.

8. International Committee of the Red Cross

قربانیان مخاصمات مسلحانه که در سال‌های بعد در قالب اصل تفکیک (حمایت از غیرنظامیان) و در قالب اصل منع درد و رنج بیهوده (حمایت از نظامیان) توسعه و گسترش یافت. پروتکل دوم الحاقی ۱۹۷۷ نیز در ماده ۵۱، بر حمایت‌های عمومی و کلی از افراد، جمعیت‌ها و اهداف غیرنظامی در برابر خطرهای ناشی از عملیات‌های نظامی تأکید می‌کند. غیرنظامیان و اهداف غیرنظامی هیچ‌گاه نباید مورد حمله واقع شوند و هر نوع اقدام خشونت‌باری که با هدف ایجاد ترس و وحشت میان غیرنظامیان انجام گیرد، ممنوع است. عبارت پرهیز از «هر نوع اقدام خشونت‌باری که با هدف ایجاد ترس و وحشت میان غیرنظامیان انجام گیرد»، حاکی از تفاوت میان اصل تفکیک و اصل حفاظت است. واضح است که مقصود این عبارت در ماده ۵۱، نه لزوم تفکیک میان اهداف نظامی و غیرنظامی، بلکه لزوم حمایت و محافظت از اشخاص و حفظ شأن و منزلت آنان در جبهه‌های نبرد است.

۲. اصل محدودیت [کنشگران]

این اصل که از اصول بنیادین حقوق بشردوستانه و جان کلام این شاخه از حقوق است، دامنه گسترده و وسیعی از محدودیت‌ها را در برمی‌گیرد که در قالب سایر اصول کلی حقوق بشردوستانه تبلور یافته است.

این اصل حق دولت‌ها در انتخاب و به‌کارگیری ابزار و روش‌های جنگی را نامحدود نمی‌داند. براساس این اصل، دولت‌ها موظف‌اند از به‌کارگیری روش‌ها و تسلیحاتی که ذاتاً بدون تفکیک عمل کرده و آثار پیش‌بینی‌ناپذیر یا کنترل‌نشده دارند یا موجب ایراد درد و رنج بیهوده و غیرضروری می‌شوند، خودداری کنند.

بند ۱ ماده ۳۵ پروتکل اول الحاقی ۱۹۷۷ در خصوص ابزار و روش‌های جنگی مقرر می‌دارد: در هر مخاصمه مسلحانه‌ای، حق طرف‌های مخاصمه در انتخاب روش‌ها و ابزار جنگی نامحدود نیست. بنابراین دولت‌ها پیش از تولید و به‌کارگیری یک سلاح جدید باید به تطابق آن با حقوق بشردوستانه و سایر قواعد حقوق بین‌الملل توجه کنند. دولت‌ها از دو منظر در خصوص یک سلاح محدودیت دارند؛ اول روش به‌کارگیری سلاح، و دوم ماهیت و آثار ناشی از کاربرد یک سلاح. روش به‌کارگیری به این معناست که استفاده از یک سلاح ممکن است ذاتاً مغایر حقوق بشردوستانه نباشد؛ اما نحوه استفاده از آن برخلاف قواعد بشردوستانه باشد. برای مثال سربازی را در نظر بگیرید که بدون تمایز میان اشخاص نظامی و غیرنظامی از روشی استفاده می‌کند که بدون تفکیک، موجبات آسیب و قتل جمعیت غیرنظامی را فراهم می‌سازد؛ یا با روشی می‌جنگد که با ایراد درد و رنج بیهوده بر نظامیان همراه است.

رعایت دو اصل بنیادین حمایت و محدودیت، وجود قواعدی کلی‌ای را ایجاد کرده است که به‌عنوان قواعد کلی یا اساسی حقوق بین‌الملل بشردوستانه شناخته می‌شوند که در ادامه بررسی خواهند شد.

۳. اصل تفکیک

این اصل که از قدیمی‌ترین و مهم‌ترین اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه است، در اندیشه‌های صلح‌طلبانه و بشردوستانه، به‌ویژه آموزه‌های مذهبی و فلسفی ریشه دارد. برای اولین بار در نیمه دوم قرن نوزدهم بود که اعلامیه سن‌پترزبورگ بر تفکیک میان نظامیان و غیرنظامیان در حملات تأکید کرد (Saint Petersburg Declaration, 1868). در سال‌های ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷، کنفرانس‌های صلح لاهه با تدوین قواعد و عرف‌های جنگ زمینی و نحوه انجام عملیات نظامی، مجدداً بر این اصل تأکید کردند. با تصویب کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو در سال ۱۹۴۹ و پروتکل‌های الحاقی منضم به آن در سال ۱۹۷۷، حمایت از غیرنظامیان و اهداف غیرنظامی در برابر آثار مخاصمات گسترش یافت. می‌توان گفت مبنای پروتکل اول الحاقی، اصل تفکیک است. براساس پروتکل اول، نه‌تنها غیرنظامیان نباید مورد حمله قرار گیرند، بلکه در هنگام حمله به نظامیان و اهداف مشروع دشمن نیز باید چنان احتیاط و دقتی به خرج داد که آسیبی به غیرنظامیان و اهداف غیرنظامی وارد نشود (Additional protocol(I), Art. 57(1)(2)). برای مثال، بند «الف» ۲ ماده ۵۷ پروتکل اول الحاقی ۱۹۷۷ تحت عنوان اقدامات احتیاطی هنگام حمله^۱ مقرر می‌دارد: کسانی که در خصوص یک حمله تصمیم‌گیری یا برنامه‌ریزی می‌کنند باید هر نوع اقدام ممکن^۲ را در جهت کسب اطمینان از اینکه اهدافی که مورد حمله قرار می‌گیرند اشخاص و اموال نظامی نیستند، اتخاذ کنند (Additional protocol(I), Art. 57(2)(a)).

بنیان حقوق بشردوستانه در خصوص هدایت و انجام عملیات نظامی اصل تفکیک است. دیوان بین‌المللی دادگستری در رأی مشورتی ۱۹۹۶^۳ اصل تفکیک را اولین، مهم‌ترین و سختگیرانه‌ترین اصل حاکم بر مخاصمات مسلحانه دانسته است (Tavernier, 2013: 160).

بند ۳ ماده ۵۲ پروتکل الحاقی از دولت‌ها می‌خواهد در مواردی که در مورد نظامی یا غیرنظامی بودن هدفی که اغلب غیرنظامی بوده است، همچون عبادتگاه‌ها^۴، خانه یا استراحتگاه غیرنظامی^۵ یا مدرسه شک دارند، اصل را بر غیرنظامی بودن هدف مذکور قرار دهند.

در خصوص ابزار یا تسلیحاتی که از حیث ماهیت یا روش کاربردشان آثار تفکیک‌ناپذیر دارند، بند ۴ ماده ۵۱ پروتکل الحاقی با بیان عبارت حملات کورکورانه^۶ اعلام می‌دارد: حملاتی که با استفاده از روش‌ها یا ابزار جنگی‌ای صورت می‌گیرد که نتوان آن را علیه یک هدف نظامی مشخص به‌کار گرفت و حملاتی که در آن از روش‌ها یا ابزار جنگی‌ای استفاده می‌شود که تأثیرات

1. Precautions in attack
2. Feasible
3. Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons
4. Place of Worship
5. Dwelling
6. Indiscriminate Attacks

آن را نمی‌توان براساس مقررات این پروتکل محدود ساخت، ممنوع است. همچنین هر یک از طرف‌های مخاصمه موظف‌اند هنگام حمله علیه یک هدف نظامی، اقدامات احتیاطی لازم را برای به حداقل رساندن تلفات ناخواسته و اتفاقی حاصل از حمله به اهداف غیرنظامی اتخاذ کنند. امروزه اصل تفکیک به یک قاعده عرفی حقوق بین‌الملل تبدیل شده است که تبعیت از آن برای همه دولت‌ها اعم از دولت‌هایی که طرف هیچ‌یک از معاهدات بشردوستانه بین‌المللی نیستند، لازم است (هنکرتز و دوسوالدبک، ۱۳۹۱: ۶۲)؛ ضمن اینکه اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی نیز «هدایت عمده حملات علیه جمعیت غیرنظامی یا افراد غیرنظامی که نقش مستقیمی در درگیری‌ها ندارند»^۱ را به‌عنوان جنایت جنگی شناخته است.

۴. اصل منع درد و رنج بیهوده

حقوق بین‌الملل بشردوستانه استفاده از هر نوع ابزار یا روش جنگی را که موجب ایراد درد و رنج بیهوده و غیرضروری بر نظامیان شود، منع می‌کند. همان‌طور که در اعلامیه سن‌پترزبورگ اشاره شده است، ارتکاب هر نوع عملی بیش از تضعیف قوای دشمن و خارج کردن رزمندگان دشمن از کارزار، بیهوده است و مزیت نظامی محسوب نمی‌شود. از این رو اعلامیه سن‌پترزبورگ گلوله‌های انفجاری را که موجب درد و رنج بی‌دلیل و تسلیحاتی را که به مرگ حتمی فرد منجر می‌شود، منع کرده است. بند ۵ ماده ۲۳ قواعد ضمیمه کنوانسیون ۱۹۰۷ لاهه نیز ایراد درد و رنج بیهوده بر نظامیان دشمن را منع می‌کند. کنوانسیون‌های چهارگانه، در خصوص قواعد جنگی ساکت هستند و اغلب به وضع قواعد بشردوستانه اختصاص یافته‌اند. اما پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷ که تکمیل‌کننده قواعد کنوانسیون‌های چهارگانه‌اند، قواعدی را برای منع درد و رنج بیهوده وضع کرده‌اند. پروتکل اول الحاقی سال ۱۹۷۷ در بند ۲ ماده ۳۵، کاربرد تسلیحات، پرتابه‌ها^۲، مواد^۳ و روش‌های جنگی‌ای را که موجب آسیب بیش از حد یا رنج غیرضروری شوند، منع می‌کند. سؤالی که در خصوص این اصل مطرح می‌شود این است که معیار محاسبه و سنجش درد و رنج بیش از حد و غیرضروری (بیهوده) چیست؟ حقوق بشردوستانه ارتکاب چه عملی را مصداق ایراد درد و رنج بیهوده می‌داند؟

اگرچه تعریف خاصی در این مورد وجود ندارد، «دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه سلاح هسته‌ای، رنج و صدمات غیرضروری را به‌منزله آسیبی بزرگ‌تر از آنچه برای نیل به اهداف مشروع نظامی، غیرقابل اجتناب است تعریف کرده است» (هنکرتز و دوسوالدبک، ۱۳۹۱: ۳۶۹).

1. See: Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998, Art. 8(2)(b)(i), "Intentionally directing attacks against the civilian population as such or against individual civilians not taking direct part in hostilities"

2. Projectiles
3. Materials

کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، حتمی بودن ایجاد معلولیت دائمی بر قربانیان و به دنبال داشتن مرگ قطعی فرد را معیار تشخیص درد و رنج بیش از حد و غیرضروری دانسته است (هنکرت و دوسوالدبک، ۱۳۹۱: ۳۶۹ و ۳۷۰).

۵. اصل تناسب

اصل تناسب قاعده‌ای است که سعی در ایجاد تعادل میان ضرورت نظامی و الزامات بشردوستانه در مداخلات مسلحانه دارد و حملات نظامی به اهداف مشروع نظامی را در صورتی که موجب مرگ تصادفی غیرنظامیان، زخمی شدن و ایراد آسیب و خسارت به اهداف غیرنظامی شود که در مقایسه با مزیت‌های نظامی مشخص و مستقیم پیش‌بینی شده، زیاده از حد باشد، ممنوع می‌سازد. براساس اعلامیه سن پترزبورگ، تنها هدف مشروع در جنگ که دولت‌ها می‌توانند آن را دنبال کنند، تضعیف قوای نظامی دشمن است. استراتژی‌های نظامی نیز باید متناسب با قواعد بشردوستانه تنظیم و اجرا شوند و هر نوع عملیات نظامی باید صدمات و خسارات غیرنظامی احتمالی ناشی از آن عملیات را به حداقل برساند.

بند ۵ ماده ۵۱ پروتکل اول الحاقی از دولت‌های عضو می‌خواهد از دست زدن به حمله‌ای که احتمال می‌رود به طور اتفاقی به وارد آوردن خسارت جانی به غیرنظامیان، مجروح شدن آنها و آسیب رساندن به اموال غیرنظامی یا مجموعه‌ای از آنها منجر می‌شود که در مقایسه با مزیت‌های نظامی عینی و مستقیمی که انتظار می‌رود بر اثر این حمله به دست آید بیش از حد باشد، خودداری کنند (Additional protocol(I), 1977, Art. 51(5)(b)). در واقع وفق اصل تناسب، هنگام عملیات نظامی، دولت‌های متخاصم باید ابزار و روش‌هایی را انتخاب کنند که کمترین آسیب و صدمه اتفاقی بر اهداف غیرنظامی وارد شود. هنگام حمله به اهداف مشروعی همچون رزمندگان دشمن نیز، باید از ابزار و روش‌هایی بهره گرفت که آثار آن صرفاً به خارج کردن نیروهای دشمن از جبهه نبرد محدود شود. بند ۳ ماده ۵۷، دولت‌های عضو را ملزم می‌کند هنگامی که امکان حمله به چندین هدف نظامی برای نیل به نتیجه یکسان وجود دارد، هدفی باید انتخاب شود که کمترین خطر را برای افراد و اهداف غیرنظامی دارد (Additional protocol(I), Art. 57(3)).

۶. اصل ضرورت [نظامی]

«ضرورت عذری است که به موجب آن ارتکاب پاره‌ای از امور ممنوعه مجاز شناخته می‌شود» (رضایی، ۱۳۸۷: ۹). در واقع اصل ضرورت به این معناست که در برخی شرایط خاص، متخاصمان قادر به نقض برخی قواعد بشردوستانه‌اند، اما در حقوق بین‌الملل بشردوستانه حق

متخاصمان در استناد به ضرورت نظامی و نقض قواعد بشردوستانه با توجیه ضرورت نظامی، نامحدود نیست و تابع اصول و قواعد بنیادین و کلی حقوق بین‌الملل بشردوستانه است. اصل ضرورت صرفاً اقداماتی را که به صراحت در حقوق بین‌الملل بشردوستانه منع نشده‌اند، در برمی‌گیرد. برای مثال و با توجه به اصول بنیادین و کلی که پیشتر ذکر شد، اصل ضرورت، کاربرد تسلیحاتی را که آثار تفکیک‌ناپذیر دارند یا موجب ایراد درد و رنج بی‌په‌وده و غیرضروری می‌شوند، توجیه نمی‌کند. در واقع، اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه حاصل سازش میان اصل ضرورت نظامی و اصل انسانیت هستند. در صورتی که به جنبهٔ سلبی و نه ایجابی این اصل توجه کنیم، درمی‌یابیم که این اصل در جهت محدودسازی تبعات جنگ و آزادی عمل دولت‌ها مطرح شده است. در واقع وفق این اصل، اقداماتی که لازمهٔ تأمین اهداف مشروع جنگ همچون خارج کردن نیروهای دشمن از کارزار باشند، مجازند. دیوان بین‌المللی دادگستری نیز هنگامی که با درخواست نظر مشورتی مبنی بر مشروعیت کاربرد تسلیحات هسته‌ای مواجه شد، هیچ‌گاه با استناد به اصل ضرورت یا هیچ اصلی دیگری کاربرد این قبیل تسلیحات را مجاز نشمرده است.

۷. اصل احتیاط [در حملات]

مادهٔ ۵۷ پروتکل اول الحاقی ۱۹۷۷ از طرف‌های یک مخاصمهٔ مسلحانه می‌خواهد در انجام عملیات نظامی، همواره مراقبت لازم در خصوص تفکیک میان اهداف و اشخاص نظامی را معمول دارند. سپس کسانی را که برای انجام حملات برنامه‌ریزی یا تصمیم‌گیری می‌کنند، ملزم می‌دارد تا هر اقدام ممکن را به منظور اطمینان از اینکه هدف موردنظر نظامی است، اتخاذ کنند. همچنین لازم است در انتخاب ابزار و روش‌های حمله، جلوگیری و کاهش تلفات تصادفی غیرنظامیان، ایراد آسیب به آنها و صدمه به اهداف غیرنظامی را مدنظر قرار دهند و زمانی که محرز شد هدف موردنظرشان نظامی نیست یا آن حمله به تلفات ناخواسته و تصادفی غیرنظامیان منجر می‌شود، آن را به حالت تعلیق درآورند. پس از شرح اصول بنیادین و کلی حقوق بین‌الملل بشردوستانه، به تطابق ماهیت و کارکرد تسلیحات کاملاً خودکار با اصول مذکور پرداخته و لزوم اعمال آنها بر تسلیحات کاملاً خودکار را بررسی خواهیم کرد.

تسلیحات کاملاً خودکار

سلاح‌های کاملاً خودکار یا روبات‌های خودگردان کشنده^۱، تسلیحاتی‌اند که بدون مداخلهٔ انسان،

1. Lethal Autonomous Robots

به طور کامل خودکار اهداف خود را شناسایی و تعقیب می کنند و مورد هدف قرار می دهند.^۱ این تسلیحات با اتصال به رایانه برنامه ریزی شده و با یک بار راه اندازی توسط عامل انسانی، به عنوان یک رزمنده، بدون دخالت و نظارت انسان، از طریق برنامه های رایانه ای و حسگرهای خود به انجام عملیات جنگی می پردازند. شایان ذکر است که باید میان تسلیحات کاملاً خودکار و تسلیحاتی که به دوربین مجهزند و از طریق اپراتورها کنترل و هدایت می شوند یا تسلیحاتی که به هوش مصنوعی مجهزند، تمایز قائل شد.

از گذشته نیز تسلیحاتی که تا حدی از خودمختاری و ویژگی های خودکار برخوردارند، وجود داشته و دارند. در این خصوص می توان به دو گروه عمده تسلیحات تدافعی همچون سامانه های دفاع موشکی و سامانه های تسلیحاتی تهاجمی همچون برخی از موشک ها اشاره کرد. اما میزان خودمختاری و ویژگی های خودکار آنها، از جهات مختلفی چون زمان، مکان و توانایی عملیاتی، متفاوت است.

ممکن است برخی ادعا کنند تسلیحات کاملاً خودکار نمونه جدیدی نیستند و در گذشته هم تسلیحاتی همچون مین ها که به طور خودکار عمل می کنند یا سامانه های موشکی که به طور خودکار اهداف زیادی میان این قبیل تسلیحات وجود دارد. سلاح های خودکار، در محیط و شرایط بسیار متفاوت و پیچیده، همچون رزمندگان به تنهایی وارد جبهه های جنگ شده و هر نوع هدفی را شناسایی می کنند و مورد اصابت قرار می دهند. همچنین نوع اهداف، میزان خودمختاری و ماهیت این گونه سلاح ها بسیار متفاوت است.

تسلیحات خودکار که نوعی روبات رزمنده محسوب می شوند، از ویژگی های منحصر به فردی برخوردارند که موجب شده است توجه بیشتر کشورهای جهان به آنها جلب شود و با اختصاص بودجه های چشمگیر، تحقیقات برای تولید این سلاح ها را آغاز کنند. برای مثال این روبات ها گرسنه نمی شوند و به آب و غذا نیازی ندارند. از آنجا که فاقد ادراک و شعور انسانی اند، بدون هیچ گونه ترس و وحشتی تمام دستوره های محوله را اجرا می کنند. مهم تر اینکه، واگذاری مأموریت های عملیاتی به چنین روبات هایی، جان سربازان را حفظ می کند و به طور چشمگیری از تلفات احتمالی طرفی که از این نوع تسلیحات استفاده می کند، می کاهد.

دولت ها برای داشتن دست برتر، تمایلی به افشای برنامه ها و دستاوردهای خود به خصوص در حوزه فناوری های نوین ندارند. بنابراین صحبت کردن در مورد تسلیحاتی که اطلاعات بسیار کمی در مورد آنها داریم و بسیاری از وجوه آنها پنهان است، بسیار سخت است. از سوی دیگر، سنجش خطر ها و فرصت های آنچه هنوز به بلوغ نهایی خود نرسیده است، بسیار مشکل است. تسلیحات خودکار و روبات ها، هم در تعداد، و هم در کارکردها و زمینه هایی که به کار

1. Views of the International Committee of the Red Cross (ICRC) on autonomous weapon system, 11 April 2016.

می‌روند، در حال افزایش هستند. عملیات شناسایی و امدادی از جمله دیگر کارکردهای روبات‌های خودگردان هستند. در جریان حمله نیروهای ائتلاف به عراق در سال ۲۰۰۳ و پس از اشغال عراق، نیروهای آمریکایی به‌طور وسیعی از روبات‌ها و تسلیحات بدون سرنشین هوایی و زمینی استفاده کردند. تا پایان سال ۲۰۰۴، تعداد روبات‌های آمریکایی در عراق ۱۵۰ و در سال بعد (۲۰۰۵) به ۲۴۰۰ روبات رسید. در سال ۲۰۰۸ در مجموع ۱۲ هزار روبات در عراق مشغول فعالیت بودند (3: Treder, 2009).

سرمایه‌گذاری رو به رشد نظامی در تکنولوژی روباتیک توسط ایالات متحده آمریکا و حدود چهل دولت دیگر نشان از این دارد که روبات‌ها در حال تبدیل شدن به بخش مهمی از تسلیحات آینده‌اند. ایالات متحده برای کاهش به خطر افتادن جان سربازان خود، جمع‌آوری اطلاعات و حملات مخفیانه^۱ از روبات‌ها استفاده می‌کند. اسرائیل و کره شمالی نیز برای حفظ امنیت مرزهای خود از روبات‌ها برای گشت‌زنی بهره می‌گیرند (5: Brown, 2011).

مشروعیت تسلیحات کاملاً خودکار از منظر اصول حقوق بین‌الملل

بشردوستانه

از آنجا که توانایی‌های نظامی کشورها از جمله اسرار مهم و حیاتی آنان به حساب می‌آید، اطلاعات و آمار دقیقی از کم و کیف چنین تسلیحاتی وجود ندارد؛ اما کمیته بین‌المللی صلیب سرخ به‌عنوان حافظ کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و عهده‌دار تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل بشردوستانه، اوضاع را رصد کرده و بررسی پیامدهای بشردوستانه ابزار و روش‌های نوین جنگی را در دستور کار کارشناسان خود قرار داده است.

تسلیحات خودکار اولین بار در سال ۲۰۱۱م مورد توجه کمیته بین‌المللی صلیب سرخ قرار گرفت.^۲ کمیته مذکور در مارس ۲۰۱۴ نشست را با حضور ۲۱ دولت و ۱۳ کارشناس مستقل، در چارچوب کنوانسیون تسلیحات متعارف^۳ در شهر ژنو با هدف بررسی و تبادل نظر پیرامون تسلیحات کاملاً خودکار یا تمام اتوماتیک برگزار کرد.^۴ در این نشست نگرانی‌های حاصل از این قبیل تسلیحات بررسی و بر لزوم قاعده‌مندسازی آنها تأکید شد.

1. Strike Stealthily

2. ICRC, The Challenges Raised By Increasingly Autonomous Weapons, (24 June 2014), available on: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/statement/2014/24-06-challenges-autonomous-weapons.htm>, (24 June 2014)

3. CCW: Convention on Conventional Weapons

4. ICRC, Autonomous Weapons: ICRC Addresses Meeting of Experts, (13 May 2014), available on: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/statement/2014/05-13-autonomous-weapons-statement.htm>, (14 October 2014)

کمیتة بین‌المللی صلیب سرخ از تمامی دولت‌ها می‌خواهد تا پیامدها و مطابقت یا عدم مطابقت تسلیحات خودکار با قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه را بررسی کنند^۱ و به این پرسش پاسخ دهند که آیا کاربرد چنین تسلیحاتی با اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه مطابقت دارد؟

در حال حاضر در حقوق بین‌الملل، هیچ نوع قاعده یا رژیم‌می مختص تولید و کاربرد تسلیحات کاملاً خودکار وجود ندارد و تنها قواعد کلی حقوق بین‌الملل بشردوستانه ناظر بر هدایت مخاصمات و نحوه صحیح جنگیدن که به تفصیل بررسی شد، بر آنها اعمال می‌شود. «برای اظهارنظر در مورد قانونی بودن استفاده از سلاح‌هایی که در خصوص آنها منع صریحی در حقوق بین‌الملل معاهده‌ای یا عرفی وجود ندارد، باید به اصول و قواعد اساسی حقوق بین‌الملل بشردوستانه مراجعه کرد. این اصول و قواعد، بیانگر آن معیارهای کلی‌ای هستند که طرف‌های هر مخاصمه باید هنگام تصمیم‌گیری راجع به اینکه آیا استفاده از یک سلاح یا ابزار جنگی خاص مجاز است یا خیر، آنها را در نظر بگیرند» (ممتاز و شایگان، ۱۳۹۳: ۱۰۱).

همان‌طور که اشاره شد، اصول کلی حقوق بین‌الملل بشردوستانه همچون اصل تفکیک میان نظامیان و غیرنظامیان و اهداف نظامی و غیرنظامی، اصل منع درد و رنج بیهوده، اصل تناسب، اصل ضرورت، اصل حفاظت از محیط زیست طبیعی و لزوم اتخاذ تدابیر احتیاطی در حملات، در هر زمان و مکانی نسبت به هر نوع ابزار و روش جنگی اعمال می‌شوند.

دیوان بین‌المللی دادگستری در رأی مشورتی خود در سال ۱۹۹۶ در خصوص مشروعیت تهدید یا کاربرد سلاح هسته‌ای به دو اصل تفکیک و منع درد و رنج بیش از حد و غیرضروری به‌عنوان اصول اساسی حقوق بین‌الملل بشردوستانه اشاره می‌کند (ICJ, Rep, 1996: para 87). سپس اظهار می‌دارد با توجه به اصل دوم، اختیار دولت‌ها در انتخاب و به‌کارگیری ابزار و شیوه‌های جنگی نامحدود نیست (ICJ, Rep, 1996: para. 77). همچنین مسئله جدید بودن سلاح‌های هسته‌ای و عدم اعمال قواعد و اصول بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه بر تسلیحات هسته‌ای را به کلی منتفی دانسته است (ICJ, Rep, 1996: para. 88). بنابراین بی‌تردید در نبود قواعدی ویژه تسلیحات کاملاً خودکار و هر نوع سلاح جدید دیگری، قواعد و اصول بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه بر این قبیل تسلیحات حاکم خواهند بود. ضمن اینکه ماده ۳۶ پروتکل اول الحاقی کنوانسیون‌های ژنو مصوب سال ۱۹۷۷، دولت‌های عضو را موظف می‌کند تا پیش از تولید و به‌کارگیری یک سلاح، ملاحظات بشردوستانه را در نظر بگیرند و اطمینان یابند ابزار یا روش جنگی موردنظرشان تا چه حد با قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه مطابقت دارد؟

1. ICRC, Autonomous Weapons: What Role For Humans?, (12 May 2014), available on: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/news-release/2014/05-12-autonomous-weapons-ihl.htm>, (14 October 2014)

اینک، سؤالی که مطرح می‌شود این است که تسلیحات خودکار تا چه حد با اصول کلی حقوق بین‌الملل بشردوستانه تطابق و سازگاری دارند؟

یک ماشین خودکار جنگنده، صرفاً قادر به اجرای فرمان‌هایی است که به زبان و کدهای کامپیوتری دریافت می‌کند (Sharkey, 2012: 789). مشکل اصلی در خصوص این تسلیحات، عدم امکان ترجمه اصول و قواعد بشردوستانه به زبان و کدهای کامپیوتری است و حقوق جنگ، تعاریفی که برای ماشین‌ها قابل فهم باشد، ارائه نداده است.

مهم‌ترین نگرانی در خصوص تسلیحات خودکار، نبود کنترل انسانی بر این قبیل تسلیحات است. همان‌طور که اشاره شد، حقوق بین‌الملل بشردوستانه به دنبال انسانی کردن مخاصمات مسلحانه است. صرف‌نظر از مقصود غیرمادی انسانی‌سازی نبرد، حضور و کنترل فیزیکی انسان در جبهه‌های جنگ، به اهداف بشردوستانه کمک شایانی می‌کند. انسان این قابلیت را دارد تا اصول بشردوستانه را به‌طور کامل آموزش ببیند و آنها را رعایت کند و در مواقع لازم با قضاوت ذهنی خود، تصمیمات مقتضی را اتخاذ کند. ضمن اینکه انسان از عواطف و اخلاقیاتی برخوردار است که ماشین‌ها عاری از آن‌اند. ترس انسان از مؤاخذه در صورت نقض قواعد جنگی، از دیگر ویژگی‌های مثبت حضور انسان در جبهه‌هاست.

بسیاری از اصول بشردوستانه توسط روبات‌ها قابل انجام و رعایت نیست. آیا یک روبات برنامه‌ریزی شده که به‌طور خودکار عمل می‌کند، قادر به ایجاد تفکیک میان اشخاص و اشیای نظامی از غیرنظامی خواهد بود؟ برای مثال تنها مشخصه تمایز یک رزمنده از شخص غیرنظامی، حمل‌علنی سلاح و به تن داشتن یونیفرم نظامی است. مشخص نیست که یک روبات خودکار چگونه و با چه معیاری می‌تواند اشخاص نظامی را از غیرنظامیان تشخیص دهد؟ (اصل تفکیک). رعایت این اصل حتی برای نظامیانی که در جبهه‌ها حضور دارند، بسیار مشکل است و بارها دچار اشتباه شده و با شک و تردید اهداف خود را انتخاب کرده‌اند. به فرض اینکه یک سلاح خودکار مجهز به حسگرها یا سیستم‌هایی باشد که با تشخیص سلاح یا یونیفرم، شخص نظامی را شناسایی کند، معیاری برای تشخیص شخصی که نقش مستقیمی در درگیری‌ها دارد و به‌عنوان نظامی شناخته می‌شود، وجود نخواهد داشت. همچنین امکان شناسایی نظامیانی که سلاح خود را بر زمین می‌گذارند و به‌عبارتی تسلیم می‌شوند تا از حقوق اسرای جنگی برخوردار شوند، وجود ندارد. در این شرایط آیا روبات کاملاً خودکار قادر به تشخیص چنین فردی و لغو حمله خواهد بود؟ (منع قتل کسی که سلاح خود را بر زمین گذاشته است).

آیا امکان لغو حمله‌ای که در آن احتمال آسیب رسیدن به اهداف غیرنظامی توسط سلاح خودکار می‌رود، وجود دارد؟ (اصل احتیاط در حملات). یک سلاح خودکار چگونه می‌تواند میان کودکان، زنان، سالخورده‌گان، پرسنل پزشکی و سایر گروه‌ها و اماکنی که تحت حمایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه قرار دارند، تفکیک قائل شود؟ (اصل حمایت از برخی افراد و اماکن خاص).

در بخش‌های قبل اشاره شد که معیار تعریف درد و رنج بیهوده، عبارت است از ایجاد معلولیت‌های دائمی یا ایراد آسیبی بیش از آنچه برای خارج کردن نیروهای دشمن از جبهه نبرد لازم است. با توجه به تعریف، معیار سنجش این اصل برای یک روبات چگونه خواهد بود؟ یک سلاح خودکار چگونه قادر به سنجش و تشخیص آسیب وارد شده به هدف خود خواهد بود؟ چگونه می‌تواند نقاطی از بدن دشمن را هدف‌گیری کند که صرفاً موجب از کارافتادگی موقت دشمن و خروج وی از جبهه نبرد شود؟ (اصل منع درد و رنج بیهوده).

آیا قادر به رعایت اصل تناسب یا به حداقل رساندن تلفات جانبی ناشی از حمله به یک هدف مشروع است؟ آیا این قبیل تسلیحات می‌توانند همچون انسان، پیش از انجام حمله، دستاوردهای مشروع نظامی و آسیب‌ها و صدمات ناشی از آن را بسنجند تا در صورتی که تلفات آن در مقایسه با دستاوردها بیشتر است، حمله موردنظر را لغو کنند؟ (اصل تناسب).

آیا اخلاق و وجدان عمومی بشریت می‌پذیرد تصمیم‌گیری در خصوص مرگ و زندگی انسان‌ها به ماشین‌هایی که فاقد هر نوع احساسات انسانی و اخلاقی‌اند واگذار شود؟

هرچند برخی صاحب‌نظران و کارشناسان، در سطح نظری طرح‌ها و راهکارهایی را برای پاسخ به پرسش‌های مذکور و توجیه رفتار روبات‌ها ارائه کرده‌اند، اما همان‌طور که اشاره شد، این نظرها فقط پاسخی نظری به این نگرانی‌هاست که به زعم خود آنها نیز عملی نیست (اسلامی و انصاری، ۱۳۹۶: ۱۴۷).

سؤالات و ابهامات بی‌شماری در خصوص تسلیحات خودکار وجود دارد که هنوز پاسخی منطقی به آنها داده نشده است. از طرف دیگر، در حال حاضر هیچ نوع فناوری و تکنولوژی‌ای وجود ندارد که قادر به رفع نگرانی‌های حاصل از تسلیحات خودکار باشد. اگر جبهه جنگ را کویری تصور کنیم که چندین تانک و صرفاً چند شخص نظامی در آن حضور دارند، نگرانی‌های حاصل از تسلیحات خودکار تقریباً بی‌معنا خواهند بود؛ اما واقعیت چیز دیگری است. در محیط‌های کوچک و پیچیده‌تر همچون روستاها، شهرها و مناطق پرجمعیت که تفکیک میان اهداف و اشخاص نظامی و غیرنظامی امری سخت و مشکل است، نگرانی‌های بشردوستانه ناشی از کاربرد چنین تسلیحاتی دوچندان خواهند شد (Lucard, 2014: 6).

نگرانی دیگری که در خصوص تسلیحات خودکار وجود دارد، مسئله مسئولیت‌پذیری هنگام نقض قواعد بشردوستانه است. افراد نقض‌کننده قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه دارای مسئولیت کیفری، و دولت متبوع این افراد دارای مسئولیت بین‌المللی هستند. بنابراین لازم است ناقضان این اصول و قواعد، شناسایی شوند و به سزای اعمال سلبی یا ایجابی خود برسند. بی‌شک روباتی که فاقد عقل سلیم، درک، شعور و اخلاقیات است، نمی‌تواند مسئول اقدامات خود باشد. مقوله مسئولیت‌پذیری و مجازات ناشی از نقض احتمالی قواعد بشردوستانه، تأثیر بسزایی در جلوگیری از نقض قواعد بشردوستانه دارد. ضمن اینکه حقوق بین‌الملل معاصر،

موارد نقض فاحش حقوق بین‌الملل بشردوستانه را بدون کیفر باقی نخواهد گذاشت. بی‌شک افزایش حضور و نظارت انسان، تا حدودی به حل مسئله مسئولیت نیز کمک خواهد کرد. سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که چه کسی مسئول اعمال ارتكابی خلاف موازین حقوق بشردوستانه توسط تسلیحات خودکار است؟ خود سلاح؟ شخصی که دستور انجام عملیات را از طریق رایانه به روبات داده است؟ دولت به‌کارگیرنده سلاح؟ شرکت سازنده روبات؟ پیش‌بینی ناپذیر بودن رفتار و عملکرد تسلیحات کاملاً خودکار چالش دیگری است که توجه کارشناسان کمیته بین‌المللی صلیب سرخ را جلب کرده است. اخیراً در کارخانه فولکس‌واگن آلمان، روباتی که برای جایگذاری قطعات خودرو مشغول به کار بوده است، به‌اشتباه یک کارگر جوان ۲۲ ساله را گرفته، به یک صفحه فلزی کوبیده و موجب مرگ وی شده است.^۱ وقتی روباتی که صرفاً به‌عنوان یک کارگر طراحی شده است با چنین رفتار غیرمنتظره و پیش‌بینی‌نشده‌ای موجب مرگ یک انسان شود، نگرانی‌ها در مورد تسلیحات خودکار و روبات‌های جنگجو که به انواع سلاح‌های کشنده مجهزند، افزایش می‌یابد. تمام این ابهامات و سؤالات، گزارشگر سازمان ملل متحد، کریستف هینز^۲، دیدبان حقوق بشر، و سایر منتقدان تسلیحات خودکار را بر آن داشت تا خواهان ممنوعیت سلاح‌های خودکار روباتیک شوند (Krishnan, 2013).

کاربرد سلاح‌های خودکار تنها در صورتی مجاز است که این تسلیحات چه از حیث ماهیت و چه از حیث روش به‌کارگیری، با کلیه اصول بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه سازگار باشند؛ یعنی قادر باشند میان اهداف و اشخاص غیرنظامی و نظامی تفکیک قائل شوند؛ قادر به ایجاد تناسب میان تلفات و صدمات جانبی ناشی از یک حمله و دستاوردهای آن باشند؛ کلیه تدابیر احتیاطی لازم برای به حداقل رساندن تلفات غیرنظامی را اتخاذ کنند و قادر باشند حمله‌ای را که احتمال می‌رود تلفات و آسیب‌های ناشی از آن بیش از مزیت‌های معقول نظامی است، به‌طور هوشمند لغو کنند؛ در غیر این صورت باید گفت به‌کارگیری این دسته از تسلیحات در مخاصمات مسلحانه ممنوع است و موجب مسئولیت بین‌المللی دولت خاطی یا مسئولیت کیفری افرادی که این قبیل تسلیحات را به‌کار می‌گیرند، خواهد شد.

کمیته بین‌المللی صلیب سرخ بر لزوم کنترل و نظارت عامل انسانی در مراحل مختلف تولید، توسعه و کاربرد تسلیحات خودکار تأکید دارد. این نظارت شامل مرحله طراحی، تولید، و به‌کارگیری سلاح خودکار، همچون تصمیمات فرمانده یا اپراتور برای به‌کارگیری یا فعال‌سازی سامانه تسلیحاتی و در نهایت مرحله انجام عملیات توسط سامانه، شامل انتخاب هدف و مورد

۱. یک روبات، کارگر فولکس‌واگن را کشت، (۱۱ تیر ۱۳۹۴)، ر.ک: www.bbc.com/persian , (2 July 2015)

2. Christof Heyns

هدف قرار دادن آن می‌شود.^۱ بی‌شک در مراحل اول و دوم، نظارت انسانی وجود دارد؛ اما این مرحله انجام عملیات است که بیشترین نظارت و مداخله انسانی را می‌طلبد.

در سال ۲۰۱۲ مسئله فقدان نظارت و مداخله انسان در عملکرد تسلیحات کاملاً خودکار مورد توجه دیدبان حقوق بشر^۲ نیز قرار گرفت و در گزارشی با عنوان «فقدان انسانیت: دعوی [حقوقی] علیه روبات‌های قاتل»^۳ توجه جامعه جهانی را به این موضوع جلب کرد. همچنین کمیسیون خلع سلاح سازمان ملل متحد با توجه به مغایرت کاربرد تسلیحات کاملاً خودکار با اصول حقوق بشردوستانه، با بهره‌گیری از کارشناسان حقوقی و تسلیحاتی بررسی استفاده از این نوع سلاح‌ها را در دستور کار جلسات و نشست‌های خود قرار داده است.^۴

به‌زعم کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، تعامل انسان و روبات تا حد زیادی می‌تواند نگرانی‌های بشردوستانه کاربرد این تسلیحات را کاهش دهد. عامل انسانی باید در این خصوص که چه مقادیر عددی یا سایر مقادیری به‌عنوان راهنمای سامانه‌های خودکار در حین مأموریت تعیین شوند، به‌صورت ذهنی تصمیم‌گیری کند. همچنین باید محیطی را که قرار است سامانه خودکار در آن به فعالیت بپردازد، به‌خوبی چارچوب‌بندی کرده، حدود آن را مشخص سازد و پاسخ همه پرسش‌های ذهنی را از پیش آماده کند. در این صورت با وجود دستورالعمل‌هایی که در نرم‌افزار آن وجود دارد، سامانه خودکار قادر خواهد بود محاسبات فردی لازم برای ایفای نقش در میدان نبرد را به انجام رساند. برای مثال اگر محاسبات سامانه‌های خودکار به این نتیجه‌گیری بینجامد که انجام یک حمله به تلفات جانبی بیش از آن چیزی که عامل انسانی مجاز کرده است، منجر می‌شود، در آن صورت از انجام آن حمله صرف‌نظر می‌کند و منتظر دستور دیگری می‌ماند یا در جایی دیگر به مأموریت خود ادامه می‌دهد. در نهایت باید دانست این عامل انسانی است که انتخاب‌های کمی و فردی مرتبط با انجام حمله توسط سامانه‌های خودکار را تعیین می‌کند (Nasu & McLaughlin, 2014: 224). از آنجا که شرایط جبهه نبرد بسیار متغیر و پویاست، سامانه خودکار باید به‌طور مداوم اطلاعات دقیق، کامل و لحظه به لحظه از شرایط جبهه نبرد را از عامل انسانی دریافت کند تا قادر به اتخاذ بهترین و دقیق‌ترین تصمیمات باشد.

الزام دولت‌ها به بررسی مشروعیت ابزار و روش‌های نوین جنگی

راز ماندگاری حقوق به‌عنوان علم پدیده‌های واقع، در انطباق آن با تحولات و وقایع نوظهور

1. ICRC, Meeting of Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems (LAWS), 11-15 April 2016, Geneva

2. Human Rights Watch

3. Losing Humanity: The Case Against Killer Robots

4. See: ICRC 2014 Meeting of Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems

است. در صورتی که حقوق بین الملل قادر به تطابق خود با تحولات جامعه بین المللی نباشد، موضوعیت خود را از دست می دهد و بی اعتبار خواهد شد. فناوری از عواملی است که موجب تغییر و تحول رژیم های بین المللی یا ایجاد رژیم های جدیدی می شود. فناوری هر روز دغدغه جدیدی را پیش روی حقوق بین الملل قرار داده است. رژیم های بین المللی این قابلیت را دارند تا با روش های مختلفی همچون توافق میان اعضا متحول شوند و با مسائل روز انطباق یابند. گاهی نیز این توافق به ایجاد رژیم جدیدی منجر شده که رژیم پیشین را تکمیل کرده است. خوشبختانه حقوق بین الملل بشردوستانه به عنوان رژیم حقوقی حاکم بر مخاصمات مسلحانه، در ماده ۳۶ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون های چهارگانه ژنو، موضوع ابزار و روش های نوین جنگی را مورد توجه قرار داده است و از دولت های عضو می خواهد تا پیش از تولید و به کارگیری یک سلاح یا روش جنگی، مشروعیت آن را از حیث قواعد حقوق بین الملل بشردوستانه و سایر قواعد بین المللی بررسی کنند. بر این اساس، حق دولت ها در انتخاب و به کارگیری ابزار و روش های جنگی، نامحدود نیست و کلیه دولت ها موظفاند هر نوع ابزار یا روش جنگی را هم از حیث ماهیت و هم از حیث روش به کارگیری آن مورد ارزیابی حقوقی قرار دهند. ارزیابی به این معناست که آیا سلاح و روش مورد نظر قادر به رعایت اصول بنیادین حقوق بین الملل بشردوستانه است یا خیر؟

ماده ۳۶، روش خاصی را برای تعیین قانونی بودن ابزار و روش های جنگی تعیین نکرده و این امر به عهده هر یک از کشورهای عضو است که اقدامات لازم را برای اجرای تعهدات خود انجام دهند. کمیته بین المللی صلیب سرخ به دولت ها توصیه می کند تا روند بررسی مشروعیت یک سلاح را در اولین فرصت ممکن، چه در طول تحقیق و توسعه تسلیحات و چه در زمان تولید یا تملک آنها به انجام برسانند. مسئله آنچه مهم این است که این بررسی، پیش از کاربرد یک سلاح در مخاصمات مسلحانه صورت پذیرد.

بیست و هفتمین و بیست و هشتمین کنفرانس بین المللی صلیب سرخ و هلال احمر به ترتیب در سال های ۱۹۹۹ و ۲۰۰۳ از دولت ها خواستند تا مکانیسمی ملی را برای تعیین مطابقت تسلیحات جدید با حقوق بین الملل بشردوستانه طراحی کنند. در کنفرانس بیست و هشتم اعلام شد دولت ها باید «در پرتو توسعه و تحول سریع تکنولوژی تسلیحاتی و به منظور حفاظت از غیرنظامیان در برابر آثار بدون تفکیک تسلیحات، و محافظت از رزمندگان در برابر درد و رنج بیش از حد و غیرضروری و سلاح های ممنوعه، همه سلاح ها، ابزار و روش های جدید را مورد بررسی دقیق و چندبعدی^۱ قرار دهند» (Lawand, 2006: 926).

در سال ۲۰۰۶، کمیته بین المللی صلیب سرخ به منظور کمک به دولت ها برای ایجاد مکانیسم بازبینی تسلیحات، اصولی را با عنوان «راهنمایی برای بررسی حقوقی سلاح ها، ابزار و

1. Multidisciplinary

روش‌های جنگی نوین^۱ طراحی کرد. این راهنما توسط ۳۰ کارشناس نظامی و حقوقی با حضور کارشناسان دولتی از ده کشور تدوین شده است (Lawand, 2006: 926).

التزام به بازبینی قانونی بودن تسلیحات باید از طریق سازوکاری ثابت بتواند به صورت خودکار در هر زمانی که دولت، در حال توسعه یا اقتباس یک سلاح جدید است، به کار افتد. برای مثال تأسیس یک کمیته در وزارت دفاع کشورها با حضور کارشناسان نظامی و حقوقی می‌تواند نمونه‌ای از سازوکار بررسی مشروعیت ابزار و روش‌های نوین جنگی باشد.

طراحی سازوکارهای ملی برای بررسی حقوقی تسلیحات نوین و اجرای قواعد حقوق بشردوستانه، بررسی و موشکافی ویژگی‌ها و خصیصه‌های ذاتی و شیوه به کارگیری تسلیحات نوین از منظر حقوقی و اخلاقی و اعمال محدودیت‌های لازم بر ویژگی‌های خودکار، ایجاد و افزایش نظارت انسان بر روبات‌ها و تعامل انسان-روبات در پرتو قواعد حقوق بشردوستانه و ملاحظات اخلاقی^۲ و شاید تجهیز روبات‌ها به سنسورها و حسگرهای فوق پیشرفته‌ای که قادر به تشخیص و رعایت اصول حقوق بشردوستانه باشند، از جمله روش‌هایی است که کمیته بین‌المللی صلیب سرخ از دولت‌ها می‌خواهد در خصوص بررسی تسلیحات خودکار به انجام برسانند.

بررسی مشروعیت یک سلاح باید با در نظر گرفتن کاربرد عادی و مورد انتظار آن صورت پذیرد و در صورتی که احتمال دارد با روش نادرستی به کار رود، آن روش نیز ممنوع شود. عملکرد هر سلاح و تأثیرات آن باید به طور دقیق در قالب کتابچه یا دستورالعمل، توسط سازندگان در اختیار رزمندگان و مقامات مافوق قرار گیرد.

سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که معیار ممنوعیت یک سلاح یا روش جنگی چیست؟ در حال حاضر معاهدات خاصی همچون معاهده منع تسلیحات بیولوژیک و شیمیایی وجود دارند که تولید و به کارگیری این گونه سلاح‌ها را منع کرده‌اند. در مقابل، تسلیحاتی وجود دارند که تحت هیچ معاهده یا کنوانسیون خاصی قرار نگرفته‌اند. در این صورت اصول بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه بر چنین تسلیحاتی اعمال خواهند شد. منع کاربرد ابزار و روش‌هایی که موجب ایراد درد و رنج بیش از حد و غیرضروری می‌شوند، منع کاربرد ابزار و روش‌هایی که از ایجاد تفکیک میان اهداف و اشخاص نظامی و غیرنظامی ناتوان‌اند، منع ابزار و روش‌هایی که استفاده از آنها رعایت اصل تناسب میان صدمات جانبی یک حمله نظامی و مزیت نظامی مستقیم و ملموس ناشی از آن را غیرممکن می‌سازند، و ابزار و روش‌هایی که موجب ایراد آسیب شدید، گسترده و بلندمدت به محیط زیست طبیعی می‌شوند، اصولی‌اند که بر کاربرد ابزار و روش‌های نوین جنگی در مخاصمات مسلحانه اعمال می‌شوند.

1. A Guide to the Legal Review of New Weapons, Means and Methods of Warfare

2. ICRC, Views of the International Committee of the Red Cross (ICRC) on autonomous weapon system, (11 April 2016), available on: <https://www.icrc.org/en/document/views-icrc-autonomous-weapon-system>, (15 January 2017)

نتیجه گیری

حقوق بین الملل بشردوستانه اصول و قواعد بنیادینی دارد که فارغ از زمان و مکان، بر هر نوع ابزار و روش جنگی در مخاصمات مسلحانه اعمال می‌شوند. وفق این اصول، حق دولت‌ها در انتخاب و به‌کارگیری ابزار و روش‌های جنگی نامحدود نیست. دولت‌ها همواره موظف‌اند از به‌کارگیری ابزار و روش‌هایی که قادر به تفکیک میان اهداف و اشخاص نظامی و غیرنظامی نیستند یا موجب ایراد درد و رنج بیش از حد و غیرضروری بر نظامیان دشمن می‌شوند، خودداری کنند. همین‌طور باید از کاربرد ابزار و روش‌هایی که می‌توانند موجب ایجاد صدمات جانبی، اعم از تلفات انسانی و صدمه به اموال غیرنظامی، شوند که با دستاوردهای نظامی مورد انتظار تناسب ندارند، اجتناب ورزند.

این اصول، در انعقاد کنوانسیون‌هایی همچون کنوانسیون تسلیحات بیولوژیک، کنوانسیون تسلیحات شیمیایی، کنوانسیون منع تسلیحات متعارفی که موجب آسیب بیش از حد یا درد و رنج غیرضروری می‌شوند، کنوانسیون منع مین و معاهده تجارت تسلیحات انعکاس یافته‌اند.

دولت‌ها معمولاً با اولویت دادن به امنیت ملی خود و متحدانشان، نسبت به امحاء یا کاهش تسلیحات خود حساسیت نشان می‌دهند. اصول بنیادین حقوق بین الملل بشردوستانه با وارد کردن ملاحظات بشردوستانه در مذاکرات خلع سلاح و کنترل تسلیحات، به کاهش حساسیت‌های ناشی از امنیت ملی منجر می‌شوند و با تغییر هدف و جهت معاهدات خلع سلاح و کنترل تسلیحات، به مذاکرات خلع سلاح سرعت می‌بخشند. عنایت به ملاحظات بشردوستانه در معاهدات خلع سلاح و کنترل تسلیحات این اطمینان را به دولت‌ها می‌دهد که هدف از محدودسازی یا امحای گروه خاصی از تسلیحات، بایدهای بشردوستانه است؛ نه صرفاً تضعیف توان نظامی و تهدید امنیت ملی آنها. چنین تأثیری ضمن اینکه حمایت افکار عمومی جهان را به همراه دارد، موجب می‌شود دولت‌ها حداقل برای حفظ وجهه بین‌المللی خود، به‌طور ارادی نسبت به محدودسازی تسلیحاتی که در اختیار دارند، اقدام کنند.

اما به یمن پیشرفت و توسعه علوم و فناوری، تسلیحاتی ظهور یافته‌اند که هنوز تحت هیچ معاهده یا کنوانسیون بین‌المللی، منع یا قاعده‌مند نشده‌اند. سلاح‌های کاملاً خودکار از جمله این تسلیحات هستند که به دلیل ویژگی‌های منحصر به فرد خود، مورد توجه بیشتر ارتش‌های جهان قرار گرفته‌اند. این تسلیحات که با برنامه‌ریزی اولیه و بدون دخالت و حضور انسان، اهداف خود را شناسایی می‌کنند و هدف قرار می‌دهند، چالش‌های مهمی را پیش روی حقوق بین الملل بشردوستانه قرار داده‌اند.

بی‌شک نباید برای سامانه‌های تسلیحاتی خودکار، معیارهایی مطلق و انعطاف‌ناپذیر تعریف کرد یا از آنها انتظاراتی فراتر از آنچه سامانه‌های دارای اپراتور انسانی می‌توانند انجام دهند،

داشت. اما هنوز مشخص نیست که این قبیل تسلیحات چگونه قادر به رعایت اصول و موازین حقوق بین‌الملل بشردوستانه همچون تفکیک میان اهداف و اشخاص نظامی و غیرنظامی و رعایت تناسب در حملات و انتخاب شیوه‌هایی که تلفات ناخواسته و جانبی را به حداقل برسانند هستند؛ و آیا در صورت لزوم و به هر دلیلی، قادر به لغو حملات خود هستند؟

بررسی تسلیحات کاملاً خودکاری که تاکنون استفاده شده‌اند، نشان می‌دهد که پاسخ پرسش‌های مذکور تا این لحظه منفی است. این تسلیحات قادر به تفکیک میان اهداف و افراد نظامی و غیرنظامی نیستند و حداکثر به حسگرها و ابزارهای مجهزند که آنها را قادر می‌سازد موجودات زنده-اعم از حیوان و انسان - را از سایر اشیا تشخیص دهند. حتی اگر قادر به تفکیک افراد و اهداف نظامی و غیرنظامی باشند، آیا می‌توانند در مواقع ضروری همچون زمانی که نیروی دشمن خود را تسلیم کرده و از حقوق اسرای جنگی برخوردار است، حمله موردنظر را لغو کنند؟

با این حال، در هر شرایطی، کاربرد ابزار و روش‌هایی که چه در گذشته تولید شده‌اند و چه ابزار و روش‌هایی که در آینده تولید خواهند شد، باید مطابق با قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه باشد. براساس ماده ۳۶ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو، دولت‌ها موظف‌اند پیش از تولید و به‌کارگیری یک ابزار و روش جنگی، مطابقت استفاده از آن با قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه را بسنجند. کمیته بین‌المللی صلیب سرخ نیز از دولت‌ها می‌خواهد تا پیش از حتی تولید یک سلاح، انطباق و سازگاری آن را با اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه بسنجند.

پیش‌بینی‌پذیری، قابل اطمینان بودن، اعمال نظارت و کنترل انسانی بر تسلیحات خودکار و در اختیار داشتن اطلاعات دقیق از عملکرد و رفتار سلاح، از جمله معیارهایی است که کمیته بین‌المللی صلیب سرخ از دولت‌ها می‌خواهد تا مدنظر قرار دهند.

شایان ذکر است که قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه صرفاً کاربرد برخی از ابزار و روش‌های جنگی را در زمان مخاصمات مسلحانه منع می‌کنند که این منع، کافی و اطمینان‌بخش نیست. در صورتی که دولت‌ها سلاحی را در اختیار داشته باشند، احتمال به‌کارگیری آن سلاح توسط آنها زیاد خواهد بود؛ اما هنگامی که به‌واسطه رژیم چندجانبه‌ای همچون خلع سلاح و کنترل تسلیحات از تولید، تکثیر، ذخیره‌سازی، خریدوفروش، انتقال و کاربرد سلاح خاصی منع شوند، ممنوعیت کاربرد آن سلاح در زمان جنگ، به منع در اختیار داشتن آن در زمان صلح تسری خواهد یافت.

ممنوعیت یا قاعده‌مندسازی ابزار و روش‌های نوین جنگی تحت معاهدات چندجانبه خلع سلاح و کنترل تسلیحات می‌تواند به نگرانی‌ها در خصوص کاربرد ابزار و روش‌های نوین جنگی پایان دهد. لازم است جامعه بین‌المللی با در دستور کار قرار دادن ابزار و روش‌های نوین جنگی،

از طریق انعقاد معاهدات چندجانبه خلع سلاح و کنترل تسلیحات به ایجاد رژیم‌های حقوقی به‌منظور قانونمندسازی تولید، تکثیر، ذخیره‌سازی، اکتساب، انتقال و به‌کارگیری تسلیحات نوین اقدام کند. چنین اقداماتی به معنای منع مطلق تولید یا کاربرد آنها نیست؛ بلکه هدف، کسب اطمینان از مطابقت عملکرد این تسلیحات با اصول حقوق بشردوستانه است.

اگرچه هنوز معاهده یا کنوانسیون خاصی ناظر بر ابزار و روش‌های نوین همچون تسلیحات کاملاً خودکار وجود ندارد، اصول بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه بر چنین تسلیحاتی اعمال می‌شوند و کاربرد این قبیل تسلیحات باید کاملاً مطابق با اصول بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه باشد. با این حال لازم است جامعه بین‌المللی با در دستور کار قرار دادن تسلیحات خودکار، نسبت به قاعده‌مندسازی آنها به‌طور خاص اقدام کند.

جمهوری اسلامی ایران نیز به‌عنوان یکی از بازیگران کلیدی و تأثیرگذار جامعه بین‌المللی و داعیه‌دار اصول اسلامی و اخلاقی، می‌تواند با تشکیل گروه‌های کارشناسی متشکل از صاحب‌نظران حقوقی، سیاسی و نظامی با هدف بررسی مشروعیت تسلیحات نوین، از مرحله طراحی سلاح گرفته تا مرحله تولید و به‌کارگیری آن، از احتمال ایجاد مسئولیت بین‌المللی برای دولت و مسئولیت کیفری فردی ناشی از کاربرد تسلیحات مغایر با اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه جلوگیری کند.

منابع

۱. فارسی

الف) کتاب‌ها

۱. ایوانز، گراهام؛ نونام، جفری (۱۳۸۱)، فرهنگ روابط بین‌الملل، ترجمه حسین شریفی طرازکوهی و حمیرا مشیرزاده، تهران: میزان
۲. بی‌نام (۱۳۸۱)، آشنایی با حقوق بشردوستانه بین‌المللی، تهران: جمعیت هلال‌احمر جمهوری اسلامی ایران.
۳. دوسترهوف، ایزابل و دیگران (۱۳۹۵)، رسانه، جنگ و حقوق بین‌الملل، ترجمه علی گرشاسبی و دیگران، زیر نظر و با مقدمه و دیباچه حسین شریفی طرازکوهی و پوریا عسگری، تهران: میزان.
۴. ساعد، نادر (۱۳۸۷)، حقوق بشردوستانه و مسائل نوظهور، تهران: خرسندی.
۵. ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۹۱)، حقوق بین‌الملل عمومی، تهران: گنج دانش.
۶. غریب‌آبادی، کاظم (۱۳۸۱)، آشنایی با معاهدات خلع سلاح و کنترل تسلیحات، تهران: معاونت همکاری‌های دفاعی و امور بین‌الملل وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح.

۷. کمیته حقوق بین الملل بشردوستانه (۱۳۹۰)، *حقوق بین الملل بشردوستانه*، ترجمه هاجر سیاه رستمی، تهران: امیرکبیر
۸. کنعانی، محمد طاهر (۱۳۸۵)، *حقوق بین الملل بشردوستانه ناظر بر حمایت از افراد در درگیری های مسلحانه (مجموعه اسناد ژنو)*، تهران: جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران.
۹. ممتاز، جمشید؛ شایگان، فریده (۱۳۹۳)، *حقوق بین الملل بشردوستانه در برابر چالش های مخاصمات مسلحانه عصر حاضر*، تهران: شهر دانش.
۱۰. هنکرتز، ژان ماری؛ دوسوالدبک، لوئیس (۱۳۹۱)، *حقوق بین الملل بشردوستانه عرفی*، ترجمه دفتر امور بین الملل قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران و کمیته بین المللی صلیب سرخ، تهران، مجد.

ب) مقالات

۱۱. اسلامی، رضا؛ انصاری، نرگس (۱۳۹۶)، «به کارگیری روبات های نظامی در میدان جنگ در پرتو اصول حقوق بشردوستانه»، *مجله حقوقی بین المللی*، ش ۵۶.
۱۲. بشیری، قاسم (۱۳۸۴)، «کنترل تسلیحات و خلع سلاح از منظر حقوق بین الملل»، *ماهنامه د/درسی*، سال نهم، ش ۴۹.
۱۳. سلامی، حسین؛ نواده توپچی، حسین (۱۳۸۷)، «فناوری های نوین در جنگ های آینده»، *ماهنامه نگرش راهبردی*، ش ۸۹ و ۹۰.
۱۴. عسگرخانی، ابو محمد (۱۳۷۷)، «سیری در نظریه های بازدارندگی، خلع سلاح و کنترل تسلیحات»، *مجله سیاست دفاعی*، ش ۲۵.
۱۵. رضایی، صالح (۱۳۸۷)، «رابطه ضرورت های نظامی و اصول بشردوستانه در حقوق مخاصمات مسلحانه؛ توازن یا تحدید»، *نگین ایران (فصلنامه تخصصی مطالعات دفاع مقدس)*، ش ۲۵.

۲. انگلیسی

A) Books

16. Nasu, Hitoshi & Robert Mclaughlin (2014), *New Technologies and the Law of Armed Conflict*, the Netherlands, Asser Press (ebook).

B) Articles

17. Brown, Alan S. (2011), "Risks of Robotic Warfare", Available online: www.asme.org, (08 March 2015).
18. Krishnan, Armin (2013), "Robots, Soldiers and Cyborgs: The Future of Warfare", available online: <http://footnote1.com/robots.soldiers.cyborgs.the.future.of.warfare/>, (8 March 2015)

19. Lawand, Kathleen (2006), "Reviewing the Legality of New Weapons, Means and Methods of Warfare", *International Review of the Red Cross*, Vol. 88, No. 864.
20. Lucard, Malcolm (2014), "Programmed For War Imagining the Future of Armed Conflict", *Red Cross and Red Crescent Magazine*, Issue 1.
21. Mathews, Robert J. and Timothy L. H. McCormak (1999), "The Influence of Humanitarian Principles In The Negotiation of Arms Control Treaties", *International Review of The Red Cross*, No. 834, available online: <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/57jpty.htm>, (1 March 2015)
22. Sharkey, Noel. E. , (2012), "The Evitability of Autonomous Robot Warfare", *International Review of The Red Cross*, Vol. 94, No. 886.
23. Tavernier, Paul (2013), "The Principle of Distinction And The Use of Weapons", in: Pouria Askary and Jean.Marie Henckaerts, Proceeding of Conference On The Customary International Humanitarian Law, Tehran: Majd.
24. Treder, Mike, (26 March 2009), "Robotic War Appears Inevitable", available online: <http://ieet.org/index.php/IEET/more/treder20090327> , (3 February 2014)
25. ICRC, (12 May 2014), "Autonomous Weapons: What Role For Humans?", available online: <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/news.release/2014/05.12.autonomous.weapons.ihl.htm> , (14 October 2014)
26. ICRC, (24 June 2014), The Challenges Raised By Increasingly Autonomous Weapons, available online: <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/statement/2014/24.06.challenges.autonomous.weapons.htm> , (24 June 2014)

C) Instruments and cases

27. Saint Petersburg Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grams Weight, (1868)
28. ICJ Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, (8 July 1996).
29. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), (8 June 1977)
30. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, (Protocol II), (8 June 1977)
31. Rome Statute of the International Criminal Court, (17 July 1998)

D) International meetings

32. Autonomous Weapons: ICRC Addresses Meeting of Experts, (13 May 2014).
33. Views of the International Committee of the Red Cross (ICRC) on autonomous weapon system, (11 April 2016).